

NIETZSCHE CONTRA EL SEU TEMPS, D'ANTIMODERN A ANTI-NIHILISTA

*Gonçal MAYOS**

Nietzsche sempre es pensa a si mateix com un intempestiu, com algú que no encaixa amb el seu temps, encara més: que va en contra del seu temps. Això és veritat, però només ho és en part, perquè en la seva complexa i incessant evolució, Nietzsche és intempestiu de maneres molt diverses. Primer, descontent d'una modernitat cada vegada més anodina, massificada i banalitzadora de l'existència i la vida, es fascina per la Grècia arcaica, i és el primer a descobrir-hi l'arrel dionísia que, contraposada a la serena jovialitat apol·línica, és la clau de la seva profunda consciència tràgica. Amb aquestes idees, Nietzsche xoca intempestivament i violentament amb la filologia acadèmica del moment, perd la seva càtedra, i així guanya una llibertat de pensament que també comporta, però, una dura solitud, de vida errant, de desarrelament...

La lúcida anàlisi crítica de les trampes en què cau la humanitat impregna aquella part del seu discurs que —en expressió nietzscheana— diu no. Però no s'hi vol reduir; Nietzsche encara la gran qüestió de l'alternativa que ofereix a canvi de

* Professor titular de la Universitat de Barcelona i consultor a la UOC; coordinador del doctorat d'Història de la Subjectivitat de la Universitat de Barcelona. Web acadèmica: www.ub.es/histofilosofia/gmayos.

tot el que critica. Conscient que no pot caure en el que denuncia: oferir una nova *veritat*, un bé etern i universal, una nova doctrina de ramat; desconstrueix el gran discurs religiós de llibres «inspirats» com el Nou Testament. En surt un antievangeli dionisiac que s'expressa a través de símbols, metàfores, ironies subtils i paràboles brillants. Ell que intempestivament i en contra de la tradició sacerdotal de la família es va negar a dedicar-se a la teologia, potser construeix així la més radical antiteologia de la tradició anticristiana occidental.

Encara més intempestivament, passa a denunciar, fet que va provocar una generalitzada incomprensió, la tradició cristiana, la moral socràtica, la metafísica platònica, la política de l'home disciplinat i obedient... com a nihilisme. Conclou que totes aquestes doctrines i totes les que ha atacat en les seves obres coincideixen en una similar destrucció nihilista de la vida real ara, aquí i en cadascun dels vivents. Per a Nietzsche és nihilista qui, a canvi d'uns falsos valors transcendents, sacrifica l'únic que té i l'únic real: la pròpia vida (el que Stirner, en aquell temps, considerava l'única propietat del jo).

Llavors, no cal dir que intempestivament, Nietzsche es proclama antinihilista: l'únic antinihilista del seu temps que predica l'adveniment del nihilisme, el critica en totes les seves infinites màscares i, així, és l'únic que el pot creuar i superar vers una actitud vital profundament antinihilista. Però quan el discurs nietzscheà sobre el nihilisme comença a sistematitzar (en la mesura que això es pot dir en ell) i fer convergir la seva dispersa i aforística crítica guerrillera, llavors la malaltia n'impedeix la continuïtat. Nietzsche cau neurològicament ferit i el que potser li és encara més penós, l'intempestiu i libèrrim pensador cau presoner d'esclaus ideològics: la germana, els nazis i tots aquells disposats a instrumentalitzar-lo. Malgrat

això, però, com veurem, la força del seu missatge i de la seva radical evolució continua actuant en tots i cadascun dels seus escrits.

L'antimodern fascinat per Grècia (1844 / 1872)

Durant el primer període de la seva vida, des que neix el 1844 fins que el 1872 publica *El naixement de la tragèdia*, Nietzsche és sobretot un antimodern. No rebutja la modernitat perquè enyori, com molts romàntics, l'edat mitjana, però es remunta més enllà de la Jònia clàssica que reivindicava Hölderlin. També evita imaginar-se o construir un *estat de natura* com van fer Hobbes, Locke o Rousseau, malgrat que, com ells, cerca definir un model crític del passat a partir del qual judicar el present. Ara bé, si és molt dubtós que aquells, efectivament, creguessin que va existir aquella Jònia dels déus o aquell estat de natura, ja que el que els interessava era sobretot la seva contraposició amb els homes caiguts actuals o a l'estat civil, Nietzsche es va esforçar a posar de manifest les arrels dionisiàques històriques i reals de Grècia.

Armat d'un indubtable (si bé intempestiu) olfacte filològic i històric, Nietzsche s'apassiona per la Grècia arcaica, pels herois de la *Iliada* i l'*Odissea*, presocràtica (en el sentit d'anterior a la deriva moral introduïda per Sòcrates), tant dionisiaca com apol·línica. S'hi interessa especialment perquè s'hi van engendrar una actitud i una taumatúrgia vitals radicalment incompatibles amb el cristianisme, que van permetre que els grecs suportessin la terribilitat de l'existència. És la tragèdia àtica, sobretot la més antiga d'Èsquil, ja que Sòfocles i, molt més Eurípides, en manifesten la decadència.

El jove Nietzsche dubtava entre dedicar-se a la música (una de les seves més grans i permanents passions), la literatura i la filologia. Es decantà momentàniament per la filologia, sobretot per la influència del catedràtic de filologia clàssica Ritschl, que va quedar meravellat pel seu talent i li va obrir de bat a bat les portes d'un càrrec a la Universitat de Basilea als vint-i-tres anys. Des de la seva evolució posterior, és clar que a Nietzsche, però, no li interessa tant la filologia clàssica com la cosmovisió vital grega que descobreix a través de la filologia. L'intempestiu i antimodern Nietzsche creu intuir-hi el món i l'actitud vital que ell necessita i que la decadent modernitat occidental ha perdut irremissiblement.

Des d'aquesta perspectiva, passa a interessar-se cada vegada més per la filosofia, però no entesa com un pensament merament teòretic i sense aplicació pràctica; al contrari, la pensa com a filosofia de la vida, com a decisiva actitud vital que no només ensenya com cal viure, sinó que és l'únic camí per viure plenament de la manera que val la pena viure. Fins i tot en aquest primer moment, Nietzsche pensa que la filosofia pot conduir a l'actitud vital autèntica, no només individualment, sinó també col·lectivament. Creu que la filosofia i el model tràgic, heroic i dionisiac descobert a Grècia poden ser essencials per regenerar la decadent vida europea.

Així li ho fan pensar dos dels seus pocs mestres, també antimoderns: d'una banda el 'pessimista', esteticista i decadentista Schopenhauer i, de l'altra, l'ampul·lós geni musical, en aquell moment defensor d'un cert paganisme, i crític social, Wagner. El primer, com indica la tercera intempestiva del 1874, anomenada significativament: *Schopenhauer educador*, Nietzsche el considera l'educador en majúscules, capaç de refundar la cultura present segons l'actitud vital que Nietzsche descobreix en

la tragèdia grega. En aquesta tasca, va ser clau Wagner, que era cridat a fer de les seves òperes *l'obra total* que conjuminaria totes les grans arts (música, teatre, poesia, pintura i arquitectura —les dues darreres p. e. en l'espectacular escenografia—) i revitalitzarien la societat moderna gràcies a la mitologia pagana i la vella actitud tràgica dels grecs. En resum, tres antimoderns (Schopenhauer, Wagner i Nietzsche) havien de destruir la modernitat decadent i iniciar una radical regeneració vital i cultural sota el model de la Grècia arcaica i la tragèdia àtica.

Neix el 'maleït' (1872 / 1879)

Ara bé, aviat Nietzsche va poder constatar fins a quin punt eren intempestius els seus ideals i projectes, ja que el seu temps s'hi va revoltar amb duresa. S'inicia així el segon període de l'evolució nietzscheana (des de 1872, quan publica *El naixement de la tragèdia*, fins al 1879, quan abandona definitivament la docència i el món acadèmic). La seva interpretació de la tragèdia grega, més filosòfica i més en clau vitalista que no pas estrictament filològica, segons el paradigma dominant de la filologia d'aquell moment, és rebutjada. Només el seu amic Rohde el defensa, i s'arriba a publicar que Nietzsche 'està mort per a la ciència'.

De res no serveix l'evidència que Nietzsche es planteja a *El naixement de la tragèdia grega a partir de l'esperit de la música*, qüestions més filosòfiques que no pas filològiques: per què els grecs eren com eren? Per què els moderns no som grecs? Com podríem ser com els grecs? I és que Nietzsche no té en absolut una freda, distanciada, objectivista i «científica» relació amb

Grècia (com exigeix la filologia de la seva època) sinó que, tot al contrari, hi projecta els seus neguits vitals, frustrats pel món modern en què viu. Més enllà de la investigació filològica, Nietzsche n'extreu un veredicta absolutament negatiu i destructor sobre Sòcrates, Eurípides i la posterior tradició metafísica, religiosa i moral occidental.

Però per als filòlegs 'professionals', el fet que Nietzsche hagi descobert l'origen històric de la tragèdia en la música, els cors dionisiacs i els ditirambes rituals queda tapat, perquè Nietzsche ho aprofita per considerar Wagner i 'l'alemany' com els recuperadors, en el seu temps, d'aquell esperit grec tràgic i musical. Tampoc no serveixen de res les importants troballes sobre la mentalitat grega que en qüestionen la interpretació, aleshores dominant, bàsicament apol·línica, racionalista, ascètica i serena i que, al contrari, apunten vers un importantíssim fons dionisiac, irracional, hedonista i angoixat. Així, Nietzsche mostra que darrere la 'transparència, claredat, nitidesa i harmonia' de l'art grec hi ha un fons terrible, ja que 'tota superfície veritablement bella suposa una profunditat paorosa' i 'tot coneixement profund és paorós'. Nietzsche també argumenta que el sentit del concepte grec de *Heiterkeit* no era només de freda serenitat ascètica, sinó també de càlida jovialitat o sensual valentia vital (que és el que ell hi reivindica).

No obstant això, en el seu temps aquestes importants aportacions nietzscheanes no es reconeixen, els alumnes deixen d'assistir a les seves classes i, finalment, ha de renunciar a la vida acadèmica. Malgrat el desencís, ho fa amb un cert alleujament perquè, des de feia uns anys, Nietzsche ja era conscient que els seus interessos el duïen més aviat a la filosofia, i que la llibertat del seu pensament l'apartava irremissiblement de l'acadèmia. A la intempestivitat de la seva sospita filosòfica, que

anticipa el seu futur mètode genealògic, s'hi suma ara l'atzar de la malaltia, en concret, el contagi de la sífilis. Aquesta malaltia, aleshores incurable, avançarà i radicalitzarà les manifestacions —que ja tenia¹— d'una patologia heretada del seu pare i que conduïa a la folia. Començant per ell mateix,² sovint s'ha exagerat molt la importància de la malaltia en Nietzsche i molts altres maleïts i intempestius. Ara bé, cal reconèixer que la persistent i dolorosa malaltia accentua el seu vitalisme, és l'excusa per jubilar-se anticipadament (als trenta-cinc anys!) de la Universitat de Basilea i li ofereix una extraordinària llibertat per desenvolupar el seu pensament tan lúcida com fragmentari i, fins i tot, contradictori.

Força sol, però també alliberat de servituds, Nietzsche assumeix plenament la pròpia intempestivitat. A partir de 1873 publicarà, significativament, quatre obres que anomena 'intempestives' en què ja es bolca en temes explícitament contemporanis. També molt significativament dedica la segona intempestiva a una crítica de l'historicisme, dintre del qual s'havia inscrit el seu treball de filologia clàssica. Nietzsche es decanta absolutament per la vida i una reflexió al servei d'aquesta (en què defensa fins i tot la necessitat de l'oblit), en oposició a l'erudició historicista (i de la filologia clàssica) d'un passat que s'imposa a les necessitats vitals de l'ara i aquí. Com

1 Va tenir reiterades migranyes amb forts dolors al cap i als ulls des dels 12 anys.

2 Nietzsche, a la seva autobiografia *Ecce homo* sempre considera la malaltia com l'origen de la seva superioritat i diu: 'Vaig fer de la meua voluntat de salut, de *vida*, la meua filosofia'. En aquest article, totes les cites de Nietzsche són traduïdes directament de l'alemany per G. Mayos. Sempre s'hi respecten les cursives, subratllats i negretes originals.

a complement destructor de l'objectiu primordial d'aprendre a assumir sense cap recança la pròpia vida ara i aquí (*amor fati*, ho anomena) i, ja que es considera un psicòleg de les profunditats humanes, inicia la seva filosofia genealògica, que projecta una sospita radical sobre totes les construccions humanes, ja siguin religioses, morals, metafísiques, polítiques, etc.

Sempre viatjant a la recerca de climes favorables per a les seves migranyes, solitari, però lliure, Nietzsche configura definitivament el seu *ego escriptum*, la seva personalitat filosòfica i estilística. En una molt ràpida evolució, no només s'ha apartat de la teologia, el romanticisme i la filologia erudita de la seva època, sinó que també s'enfronta i qüestiona el seu mestre Wagner. En concret, denuncia la seva evolució cada vegada més egòlatra, més cristiana i més progermànica. També s'allunya aviat de Schopenhauer i el critica com una nova manera, pessimista i estetitzant, de negar la vida.

El solitari i vagabund lliurepensador (1880 / 1883)

Com veiem, la intempestivitat i solitud de Nietzsche esdevé ara total, però també la seva llibertat, independència i creativitat. Així entra Nietzsche en el seu tercer període (1880-1883). Ara es veu com un esperit lliure que, inevitablement, ha de caminar solitari i lúcidament incomprès, i que només pot trobar algun interlocutor o company de viatge entre els més radicals lliurepensadors il·lustrats. La primera edició (1878) del seu llibre *Humà, massa humà*, és dedicada a Voltaire, 'un dels més grans alliberadors de l'esperit', però potser en el fons Nietzsche se sent més a prop de solitaris intempestius com Montaigne, La Rochefoucauld o Pascal. Nietzsche ha pres cons-

ciència que la seva intempestivitat comporta també la més radical solitud, i fa que el seu anterior elitisme de l'esperit s'accentui fins a la singularitat més individual.

Com veiem, l'innegable elitisme espiritual nietzscheà no es pot confondre amb un aristocratism estamental (cal recordar que denuncia el racisme i l'aristocratism basat només en la sang). Tampoc no pot ser confós amb l'individualisme modern (per més que en tots dos hi hagi una profunda solitud), perquè Nietzsche sempre el denuncia com a causant de la degradació en massa informe, gregària i manipulable. Nietzsche parteix d'un elitisme de l'esperit que, més que basat en una superioritat merament intel·lectual, ho és en el conjunt de les capacitats vitals de l'ànim (unió inseparable de ment i cos), i en destaca especialment la valentia respecte de la terribilitat de l'existència.

El que marca la diferència, per a Nietzsche, és la capacitat d'atrevir-se a pensar lliurement d'acord amb la sospita, és a dir, sense autoenganyar-se ni caure en les infinites trampes de la tradició metafísica i moral. Per això reclama dir un sí total (*amor fati*) a la vida, malgrat reconèixer-ne els necessaris aspectes terribles, com deia Lou von Salomé en el poema que li va regalar quan es va acomiadar d'ell (el 1883): *Al dolor (oració a la vida)*: 'Sens dubte, un amic estima el seu amic / com jo t'estimo a tu, vida plena d'enigmes! / Igual si m'has fet cridar de gaudi o plorar, / igual si m'has donat patiment o plaer, / jo t'estimo amb la teva felicitat i la teva aflicció / (...) Pensar i viure durant mil·lennis, / llença totalment el teu contingut! / Si ja no et resta cap felicitat per donar-me, / bé! Encara et resta, el teu patiment!'

D'altra banda la tercera etapa en l'evolució nietzscheana s'ha anomenat també període positivista o científicista, perquè

Nietzsche creu que pot trobar una aliança en la ciència. Certament, això xoca amb la imatge nietzscheana global, sempre tan iconoclasta i crítica. Ara bé, momentàniament, Nietzsche supera la seva desconfiança en la ciència i hi veu una aliada en la destrucció de totes les supersticions, màscares, fal·làcies i trampes de la tradició occidental. Nietzsche pensa que la visió materialista, antiidealista i antimetafísica de la ciència és una arma cabdal del filòsof lliurepensador per exercir la seva sospita i la seva crítica.

Ara bé, com que sempre s'aplica la sospita a si mateix i als seus aliats, Nietzsche continua evolucionant molt ràpidament. Així, aviat denunciarà la tendència de la ciència a entronitzar-se com a veritat única, eterna i insuperable. Significativament, Nietzsche, desmarcant-se del científicisme positivista, proclama una nova *Gaia ciència* (1882) que —no ens enganyem— és l'actualització per al present de la «ciència» jovial i alegrement vital que tenien els grecs i, en funció de la qual, encaraven amb valentia i lucidesa la terribilitat de l'existència. Nietzsche fins i tot supera la perspectiva d'una de les seves obres primerenques (poc després de 1872) més radicals, la inacabada *Veritat i mentida en sentit extramoral*, ja que ara abdica totalment i definitivament del concepte de veritat i es bolca en un ús inacabable de la sospita (la perpètua transvaloració).

Nietzsche s'adona de la inesgotabilitat del desemmascarament, de la perpètua necessitat que la sospita filosòfica no descansi, ja que tota destrucció d'un valor es fa des d'un altre valor que hi ha perill que es divinitzi i esdevingui absolut (per la qual cosa també ha de ser transvalorat, i així indefinidament). També pren consciència de les dificultats insalvables i intrínseques del seu discurs, com per exemple la impossibilitat de trobar un espai inqüestionat per la sospita, des del qual

poder aplicar-la. Nietzsche s'adona (i ho pren com un destí inevitable) que sempre s'és enmig de l'exercici de la sospita, que no hi ha cap possibilitat de trobar un àmbit en què poder descansar permanentment. Així, arriba a la seva idea de la transvaloració com un procés infinit, sense desvelament final ni desemmascarament total.

Així va predicar Nietzsche (1883 / 1886)

Conscient de com n'era de difícil seguir-lo en la radicalització inacabable de la seva crítica i sospita, Nietzsche intenta explicar-se ara d'una manera metafòrica i seguint els models dels llibres 'inspirats' de les grans religions (p. e. el Nou Testament cristià o l'Alcorà islàmic), redacta l'*Així va parlar Zarathustra*, que és el llibre central del quart període de l'evolució nietzscheana (del 1883 al 1886). Nietzsche aparca la crítica directa que sobretot analitza els filosofemes, per destruir-los. En lloc de la sospita desemmascaradora i que 'diu no' (en termes del mateix Nietzsche), opta ara per un discurs que formula propostes positives i 'diu sí' (si bé, inevitablement, d'una manera subtil i indirecta).

Com veiem, Nietzsche no renuncia a un plantejament positiu de la problemàtica de la vida i es resisteix a reduir-se a un discurs que es limiti a denunciar i destruir. Vol intentar un discurs que sigui essencialment afirmatiu, que ofereixi la mínima construcció possible, que «diu sí». Evidentment, sap que això no es podrà fer mai de manera científica i, per tant, ho intenta de manera esbiaixada i metafòrica; més que no pas analitzant o demostrant, ho intenta suggerint, simbolitzant, mostrant i —molt sovint— ironitzant. És l'única possibilitat —pen-

sa Nietzsche—, ja que no pot demostrar una veritat eterna i universal, perquè seria tornar a caure en la que considera precisament l'arrel dels problemes d'Occident (la seva voluntat de veritat).

A més, Nietzsche intenta superar les intrínseques dificultats expressives del seu discurs (de les quals s'ha fet conscient en el període anterior de 1880 a 1883): des d'on pot afirmar res? Com podia legitimar el seu propi discurs i aportació? Quin seria aquest nou tipus de 'veritat' que nega tota veritat i que sembla formular-se més enllà de la veritat? Es pot, racionalment, posar en qüestió la racionalitat, encara que només sigui l'occidental? Pot sostenir-se i *tenir* sentit un discurs que es basa en qüestionar i negar tots els recursos tradicionals de la filosofia i del pensament? No és trampós usar el mateix llenguatge, estil i estratègies retòriques i filosòfiques que el pensament tradicional per posar-lo en qüestió sistemàticament? Com evitar la fal·làcia de fer servir allò que s'està negant o —dit d'una altra manera—, de negar el que paral·lelament s'està fent servir? No s'està llavors afirmant, *de facto*, exactament el contrari del que es diu negar? No s'auto-destruïx automàticament, llavors, el propi discurs, tot llenguatge i la possibilitat mateixa del pensament?

Per intentar no caure en aquestes paradoxes i, malgrat tot, aconseguir enunciar una proposta o, almenys, un discurs positiu, que 'diu sí', Nietzsche gira els ulls al llibre «inspirat» i profètic que coneix millor (la Bíblia, en especial el Nou Testament), el pren com a model, en dissol el missatge religiós i moral, el converteix en un antievangeli i, en certa mesura, en un antillenguatge (almenys del científic, demostratiu, etc.). Com veiem, tant la consciència de les dificultats enunciatives i expressives del seu discurs, com la necessitat d'intentar un

discurs més afirmatiu porten Nietzsche a plantejar-se un canvi radical d'estil de discurs. Perquè certament, i en contra del tòpic, el del Zaratustra no és l'estil habitual o dominant en Nietzsche.

Així va parlar Zaratustra és segurament l'exemple suprem de l'intent nietzscheà de 'fer faules sabent que es fan faules'. Aquest intent respon a la necessitat d'enunciar una proposta que mai no es pot afirmar com la veritable o l'única bona, però que és l'única alternativa del silenci culpable o de la renúncia a formular la pròpia i sincera manera de veure les coses. És, en definitiva, l'exemple de com transvalorar els valors tradicionals, sabent que constituïm així nous valors que tampoc no poden ser divinitzats i que, per tant, també exigiran una ulterior transvaloració. Per això, el personatge i els discursos de Zaratustra són un clar exemple de faula, símbol, metàfora, mite o paràbola, però que es diferencien dels altres (que denuncia), precisament perquè en tot moment es presenten explícitament com a faula, símbol, metàfora, mite, paràbola...

Mentre escriu *Així va parlar Zaratustra*, Nietzsche pateix encara més durament les conseqüències de la seva intempetivitat. Ha anat perdent la pràctica totalitat dels companys de viatge wagnerians i schopenhauerians, i encara no s'ha convertit en un pensador mínimament reconegut. Per això s'ha d'editar pel seu compte els llibres, sovint amb tiratges minúsculs per als pocs amics. A més, en un primer moment, l'*Així va parlar Zaratustra* no facilita la comprensió de Nietzsche, malgrat que l'estil fascina i —per si en quedava cap dubte— mostra que és un brillantíssim escriptor i un pensador molt original.

Teorització de la trampa més bàsica: el nihilisme (1886 / 1889)

Tant per resistir-se a quedar presoner d'un estil (encara que hi brillés especialment), com perquè considera que ja ha explicat prou la seva proposta positiva, Nietzsche retorna al seu dissolutiu i desemascarador estil més analític (a partir del 1886 i fins al 1890, en el seu cinquè i darrer període lúcid). Amb *Més enllà del bé i del mal, preludi d'una filosofia del futur*, la via simbòlica i mística del Zaratustra és substituïda per una encara més radical aplicació de la sospita com a recerca genealògica. Nietzsche és conscient que si un filòsof de la sospita pot posar-se com a exemple a seguir, ho serà més per la seva tasca desmitificadora i denunciadora d'errors que no pas per la d'oferir una possible alternativa. En la tasca crítica, el filòsof de la sospita té un llarg camí a fer que, a més, reclama contínuament renovats esforços per tal que la pròpia denúncia no s'acabi institucionalitzant i convertint en una nova màscara.

Una vegada acabat el Zaratustra i tant perquè percep els avenços de la malaltia com per la lògica interna de la seva mateixa evolució, Nietzsche viu d'una manera molt més violenta la necessitat de culminar la seva tasca transvaloradora. Així, Nietzsche, en un fragment de la seva autobiografia, *Ecce homo*, sembla que hagi oblidat tot el camí anterior fet, amb la seva sospita, i parla com si tot just ara estigués a punt de començar la seva crítica o autèntica transvaloració: 'Després d'haver resolt la part de la meua tasca que diu sí (el Zaratustra), li arribava el torn a la meitat que diu no, *que fa no*: la transvaloració mateixa dels valors anteriors, la gran

guerra'.³ Des d'aquesta perspectiva i amb nous pròlegs que contenen una forta autocrítica, que denuncia les seves ingenuïtats i errors anteriors, Nietzsche, a partir de 1886, reedita les seves obres anteriors. Així, significativament, el subtítol de *El naixement de la tragèdia, a partir de l'esperit de la música* el canviarà pel de *greïtat i pessimisme*, que contraposa l'actitud vital grega al posterior pessimisme —que aviat anomenarà 'nihilisme'.

La radicalització sovint es nota no tant en l'argumentació com en l'estil amb què es manifesta: menys jovial i més virulent, ja no formulat des d'una vitalitat superior, sinó com a traumatitzat pel que critica i ressentit (malgrat el menyspreu que Nietzsche té sempre pels que només es mouen pel ressentiment). Això ja es pot veure en el llibre quart del Zaratustra que és escrit i publicat posteriorment als tres anteriors. Fins ara Nietzsche havia estat un molt intempestiu i radical filòsof de la sospita, especialment atent a criticar la modernitat i la tradició dominant a Occident, però alhora, era capaç d'entusiasmar-se —segurament amb certa ingenuïtat— per la Grècia arcaica i l'actitud vital que ell hi explica. Malgrat rebutjar frontalment l'evolució europea des de Sòcrates, Nietzsche sempre argumentava i escrivia des de la convicció alegre i juganera de la seva superioritat vital i —per què no?— intel·lectual.

Ara, en canvi, Nietzsche sovint manifesta l'aspror de qui se sent profundament amenaçat i, fins i tot, la reactiva virulència del ressentit. Per això, malgrat que Nietzsche mai no havia estat modest, precisament ara sovinteja les expressions hiperbòliques on afirma la seva superioritat. Tot això, paral·lela-

³ *Ecce Homo* 3. Text 32.

ment a la creixent convicció que la seva intempestivitat i incomprensió hauria de durar encara força dècades. El fins ara joiós, desacomplexat i despreocupat Nietzsche sent, cada vegada més, el pes d'un destí que veu inapel·lable i sense possibilitat de capgirament. Aquesta evolució coincideix i segurament té una causa principal en el descobriment per part de Nietzsche de l'element comú de tots els seus enemics i la trampa subjacent a totes les que ha denunciat al llarg dels períodes anteriors: el nihilisme. Es pregunta angoixat: 'El nihilisme és davant la porta: d'on ens ve aquest, el més sinistre de tots els hostes?'⁴

El proteic i sempre canviant Nietzsche, que planteja el seu pensament com una espècie de lluita de guerrilles contra tots i que fa gala de la asistematicitat, fragmentarietat i contradictorietat del seu discurs, finalment sembla haver trobat la seva problemàtica bàsica i la síntesi de tot el que denuncia. Si sempre havia estat i se sentia com un intempestiu és —pensa— perquè el seu temps, societat i cultura eren nihilistes. Si era un antimodern és perquè la modernitat és l'època de l'adveniment del nihilisme. Si admirava la Grècia arcaica és perquè era una època no nihilista i, si condemnava la radical imposició de l'apol·lini —que nega totalment el dionisiac—, la influència de Sòcrates o el cristianisme que converteix la humanitat en un ramat, és perquè eren les primeres manifestacions del nihilisme i el seu agent infecciós.

Per a Nietzsche el nihilisme és la negació radical de la vida,

l'únic que tenim ara i aquí cada un de nosaltres, sacrificada per valors ficticis com els de la metafísica platònica, la moralitat postsocràtica, l'ascetisme cristià o la política, tant de lliberals com de socialistes. Finalment, Nietzsche ha explicitat del tot el que tenen en comú tots aquests moviments, malgrat que ells no ho sàpiguen, no ho acceptin de cap manera i, sovint, s'enfrontin entre si i enarborin els seus falsos *valors supremes*. Nietzsche finalment entén per què era un intempestiu i per què —inevitablement— ho continuarà sent per molts anys: perquè és un antinihilista en un món nihilista (que no sap que ho és).

Nietzsche afirma que és antinihilista perquè diu sí a la vida, perquè la seva actitud vital és basa a acceptar la seva pròpia existència ara i aquí, així com tot el que li esdevindrà (*amor fati*). És antinihilista perquè no sacrifica la vida per cap valor fals, per cap *concepte* pretesament etern, veritable o essencial, ni per obediència «deguda» a cap ídol, mestre o divinitat. Descreu de totes les metafísiques, morals, religions, polítiques... que es creuen o s'autoafirmen com les «veritables», les «eternes», les 'transcendents'...

Encara més, al contrari de la major part de la gent que no sap que és nihilista, Nietzsche sap que ell és antinihilista, perquè ha estat capaç d'explicitar, desemascarar i lluitar contra totes les infinites formes en què s'amaga el nihilisme. Es defineix dient: 'Qui aquí pren la paraula (...va) romandre a part, al marge, en la paciència, en la dilació, en el demorar-se; com un esperit arriscat i experimentador que s'ha extraviat almenys una vegada en cada laberint de l'avenir; com un esperit profètic que *mira enrere* mentre narra el que vindrà; com el primer consumat nihilista d'Europa, però que ha viscut en ell mateix el nihilisme fins al final —que el té darrere de si, per

⁴ Es tracta del fragment pòstum VIII. 2[127] d'aproximadament entre la tardor de 1885 i la tardor de 1887. Hi ha trad. cast.: F. Nietzsche *Nihilismo: Escritos póstumos*, G. Mayos (ed.), Barcelona, Península, 2006.

sota de si, fora de si...'.⁵ La sospita vitalista de Nietzsche ha trobat i superat finalment l'arrel profunda i la 'gran guerra' que ha mogut tota la seva evolució i pensament: denunciar el nihilisme i fer possible una vida no nihilista; encara més: anti-nihilista.

La recerca d'una actitud vital antinihilista és el que Nietzsche vol expressar amb els nebulosos conceptes d'etern retorn' i 'transhome' (*Übermensch*). Aquest darrer terme és molt perillós i, per evitar malentesos, hauria estat millor prescindir-ne i continuar usant el símbol del 'nen'. Com diu a *De les tres transformacions* del Zaratustra: 'El nen és innocència i oblit, un nou començament, un joc, una roda que gira per ella mateixa, un primer moviment, un sagrat dir-sí. (...) Per al joc de la creació es necessita un sagrat dir-sí: l'esperit vol ara la seva voluntat, qui va perdre el món, torna a guanyar el seu món'.

Nietzsche anomena 'voluntat de potència' aquesta actitud vital antinihilista i cal evitar traduir-la en termes de *poder* i encara menys de *domini*, ja que accentuen la competència o lluita amb altri en un joc 'de suma zero' en el qual hom només guanya el que irremissiblement algú altre perd. Al contrari, la voluntat de potència de Nietzsche rebutja tota comparació (reactiva o ressentida) amb els altres i, simplement, aspira a augmentar o maximitzar la pròpia potència vital. Per a la voluntat de potència el model d'altri (p. e. Zaratustra o Lou von Salomé) és quelcom totalment positiu, perquè no treu res a ningú, ans al contrari, ajuda a incrementar-la (per emulació, per amor, per la joia que comunica...). Nietzsche considera

⁵ Fragment pòstum VIII. 11[411] d'aproximadament entre el novembre de 1887 i el març de 1888.

que, si hom augmenta la voluntat de potència o la pròpia potència vital, no nega ni pren res a ningú, tampoc no el mana, domina o esclafa (si no és que l'altre s'hi subordina voluntàriament). La voluntat de potència és quelcom que es projecta exclusivament sobre la pròpia vida, la pròpia actitud vital, i mai sobre altri. 'Viu i deixa viure', és un dels consells que Nietzsche considera sempre més importants.

Així com el nihilisme és el concepte clau que sintetitza tot allò contra el que ha lluitat, per a Nietzsche la voluntat de potència és la clau de l'actitud vital antinihilista. Per això en els seus darrers anys lúcids, Nietzsche concep un projecte més sistemàtic i global que tots els anteriors. L'anomena *La voluntat de potència, transvaloració de tots els valors* i la primera de les seves quatre parts havia d'estar dedicada al nihilisme europeu.⁶ Lamentablement no va arribar a culminar la redacció d'aquest llibre que, sens dubte, hauria estat el més important de tots els seus. Malgrat això, ens n'han restat prou plans de conjunt, fragments, esborranys i notes perquè ens en puguem fer una idea bastant clara, en conjunt.

Conscient de l'avanç de la malaltia i que —probablement— no tindria temps per poder culminar la seva ambiciosa obra «La voluntat de potència», Nietzsche dedica el darrer any de

⁶ El 1886 (VIII. 2[100]) pensa dedicar el llibre primer al «perill dels perills (exposició del nihilisme)». El 17-3-1887 (VIII. 7[64]) redacta el pla seguit per Elisabeth i Köselitz per a la seva edició de *La voluntat de potència*: I «El nihilisme europeu», II «Crítica dels supremes valors», III «Principi d'una nova valoració», IV «Educació i cria» o bé «disciplina i formació potenciadora». Ara bé, aquesta primera edició d'Elisabeth i Köselitz conté tantes inexactituds i tergiversacions que la fan inutilitzable. S'ha d'anar necessàriament a les edicions fetes a partir dels fragments pòstums editats per Colli i Montinari.

lucidesa a enllestir una gran quantitat d'obres més curtes i que tenia més elaborades. En gairebé totes el cristianisme és ara denunciat de manera molt més virulenta, encara que potser no amb més arguments. El cas paradigmàtic és *L'anticrist, maledicció sobre el cristianisme* en què, de manera una mica simplificadora, Nietzsche sembla que identifiqui el nihilisme amb el cristianisme i, en general, amb tota moral de sacerdot. A partir de l'oblit de molts aspectes de la seva tan global «guerra de guerilles» filosòfica, focalitza ara totalment la seva denúncia: «Jo anomeno el cristianisme l'Única gran maledicció, l'Única gran intimíssima corrupció, l'Únic gran instint de revenja, pel qual cap mitjà no és prou verinós, amagat, subterrani, mínuscul, —jo l'anomeno l'Única immortal taca ignominiosa de la humanitat...»⁷

En la majoria dels llibres que Nietzsche publica acceleradament en els seus darrers mesos lúcids es nota més sistematitzat que no en els escrits anteriors, com si ja hagués estructurat la crítica «guerrillera» i la seva omniabastadora sospita. El cas més paradigmàtic és *Per a la genealogia de la moral, un escrit polèmic* (1887), gairebé una espècie d'altra cara de *El naixement de la tragèdia*, on analitzava el moment de l'anorreament de l'equilibri entre l'apol·lini i el dionisiac, amb la consegüent decadència vital. En la *Genealogia*, en canvi, es concentra en analitzar el desenvolupament del nihilisme vital que sorgeix amb la religió i la moral sacerdotals, l'ascetisme, la dualitat bé-mal, la culpa i la mala consciència. Aquest estil molt més sis-

⁷ *L'anticrist* #62. Cal notar la insistència de Nietzsche a ressaltar l'adjectiu substantivat (per això en majúscules) «Einen» que hem traduït per «Únic,-a».

temàtic i ordenat, també es veu en el *Capvespre dels ídols o com es filosofa amb el martell*⁸ i en la seva autobiografia *Ecce homo, com s'arriba a ser el que s'és*. Foren publicats pòstumament, si bé *Ecce homo* va ser retinguda força més temps per Elisabeth Nietzsche.

La manipulació de l'intempestiu dement (1889 / 1900)

Els escrits esmentats s'alternen amb d'altres que manifesten molt més clarament les creixents oscil·lacions d'ànim en què es veia immers Nietzsche abans del col·lapse a Torí el gener de 1889. La megalomania arriba a l'extrem en el seu darrer esbós *Promemoria* que vol ser un manifest polític contra Bismark i els Hohenzollern, i en les darreres cartes als amics.

Alarmat per les darreres cartes, el teòleg luterà i amic Overbeck es desplaça a Torí, troba Nietzsche dement, el porta a una clínica de Basilea i recull els manuscrits. Els diagnòstics són diversos: vessament i paràlisi cerebral segons la germana, paràlisi progressiva segons els metges; en tot cas és clara la predisposició heretada del pare (també dement) i la influència de la sífilis. Després, la seva mare se'n fa càrrec i el du a Iena. L'estat de Nietzsche és tremendament variable: episodis exaltats amb deliris persecutoris, enmig d'altres de tranquils.

Nietzsche ha perdut ja la lucidesa, l'actitud filosòfica i vital de la sospita li ha esdevingut impossible. L'intempestiu queda ara totalment en mans del seu temps; el que lluitava radical-

⁸ Nietzsche no es refereix a un gran i pesat martell per dur a terme efectivament la destrucció, sinó a un de petit i ben calibrat («com un diapasó», diu) que serveix per provar i auscultar el so d'instruments musicals —com p. e. una campana— i així veure si estan ben timbrats i si són autèntics o no.

ment contra l'*establishment* (fins i tot la part d'ell que personalment odiava més: la seva germana Elisabeth), ara s'hi ha de sotmetre paralytitzat, dement, mut. Així s'accentua encara més la trajectòria nietzscheana típica d'un «maleït», ja que s'hi donen tots els elements: una follia que sembla que enllaci amb la pròpia genialitat i actitud vital; una obra rica i proteica que es pot interpretar de mil maneres possibles, una part de la qual —a més— resta durant molt temps misteriosa i censurada; usurpació familiar del seu cos i del seu pensament; usurpació política d'aquest últim, etc. Tot això accentua el destí de maleït, de perpetu intempestiu de Nietzsche; n'augmenta la morbositat i, potser, el carisma del personatge. Ara bé, si incita a llegir els escrits nietzscheans, també sovint en tergiversa i desvia la interpretació. No obstant això, continua fascinant el seu lúcid exercici de la sospita filosòfica i la radicalitat i autenticitat de la seva actitud vital.

Paradoxalment, l'etern intempestiu que sempre denunciava i xocava contra el seu temps, ara que jeu indefens, resulta instrumentalitzat sistemàticament, d'acord amb les necessitats ideològiques i circumstancials de cada moment. En primer lloc, Elisabeth posa al servei del nazisme el recentment constituït Arxiu Nietzsche i fa un primer intent d'edició de les obres completes amb una clara intencionalitat manipuladora. L'edició, però, no s'acabarà, i com que evitaran incloure-hi molts textos clarament contraris als 'valors' nazis i d'altres seran convenientment tergiversats, s'imposa la identificació del pensament de Nietzsche amb el nazisme. Al final de la Segona Guerra Mundial, els aliats sembla que acceptin aquesta identificació ja que, quan l'exercit roig s'apodera de Weimar i de l'arxiu, en bloquegen la investigació durant tota una dècada (des de 1945 fins al 1954).

Afortunadament, el 1956 apareix una edició molt útil i fiable en tres volums (evidentment no completa) de Schlechta i, finalment, el 1964 comença l'edició crítica actual de Giorgio Colli i Mazzino Montinari. En l'actualitat coneixem perfectament el conjunt de l'obra de Nietzsche, així com de la major part de la seva biografia i evolució vital. Però això no impedeix que l'intempestiu continuï sent instrumentalitzat per fer-lo adequat als temps que corren o que hom vol que corrin. Els uns el van voler fer nazi *avant la lettre*, els altres en canvi un llibertari, alguns un aristòcrata nostàlgic, uns altres gairebé un *hippy* o, almenys, el pare de la contracultura dels anys 60; molts reconeixem la seva capacitat per anticipar aspectes post-moderns o, des de valors antimoderns, encarnar l'esperit de l'avantguardisme.

Nietzsche, d'alguna manera (encara que no tot de la mateixa manera) és totes aquestes coses perquè cap altra no és la virtut i la condemna d'un veritable intempestiu: sempre va haver d'anar en contra del seu temps, però això li permet obrir-se a altres temps, profetitzar altres possibilitats, relligar el passat i el futur. En cert sentit aquesta és la virtut intemporal dels clàssics, que normalment van xocar força amb el seu temps. Ara bé, cap com Nietzsche no va ser tan intempestiu; sens dubte és el més intempestiu dels nostres clàssics.